

Novi standardi CPT-a u pogledu izdržavanja zatvorske kazne

*Izvod iz 11. Općeg izvješća,
objavljen u 2001*

Odnosi između osoblja i zatvorenika

26. Temelj humanog zatvorskog sustava uvijek će biti primjereno odabrano i obučeno zatvorsko osoblje koje zna kako zauzeti odgovarajući stav u odnosima sa zatvorenicima, i svoj posao smatra više pozivom nego pukim poslom. Uspostavljanje pozitivnih odnosa sa zatvorenicima treba promatrati kao ključnu odliku tog poziva.

Nažalost, CPT često utvrđuje da su odnosi između osoblja i zatvorenika formalni i distancirani, pri čemu osoblje zauzima krut stav prema zatvorenicima i smatra verbalnu komunikaciju s njima marginalnim vidom svog posla. Sljedeće prakse koje je CPT često uočio simptomatične su za takav pristup: prisiljavanje zatvorenika da stoje licem okrenuti prema zidu dok čekaju da im se osoblje obrati ili dok prođu posjetitelji; traženje od zatvorenika da sagnu glavu i drže ruke sklopljene iza leđa dok se kreću po zatvoru; zatvorsko osoblje koje nosi svoje palice na vidljiv i čak provokativan način. Takve su prakse nepotrebne sa sigurnosnog stajališta i nimalo ne pridonose jačanju pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika.

Stvarni profesionalizam zatvorskog osoblja zahtijeva da bude sposobno ophoditi se sa zatvorenicima na pristojan i human način, istodobno vodeći računa o pitanjima sigurnosti i reda. U tom pogledu, uprava zatvora treba poticati osoblje da ima primjeren osjećaj povjerenja i očekivanja da su se zatvorenici voljni propisno ponašati. Razvoj konstruktivnih i pozitivnih odnosa između zatvorskog osoblja i zatvorenika neće samo smanjiti rizik od zlostavljanja, nego i povećati nadzor i sigurnost. Zauzvrat, učinit će posao zatvorskog osoblja osjetno ugodnijim.

Uspostavljanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika uvelike će ovisiti i o postojanju odgovarajućeg broja osoblja koje je u svakom trenutku nazočno u prostorijama za pritvor i prostorijama koje zatvorenici koriste za aktivnosti. Izaslanstva CPT-a često utvrđuju da to nije slučaj. Opći nedostatak osoblja i/ili specifični sustavi rasporeda dužnosti osoblja koji smanjuju mogućnosti izravnog kontakta sa zatvorenicima, zasigurno će otežavati razvoj pozitivnih odnosa; općenito gledano, stvorit će nesigurno okruženje i za osoblje i za zatvorenike.

Potrebno je napomenuti da u slučaju manjka osoblja može postojati potreba za znatnim brojem prekovremenih sati kako bi se održala temeljna razina sigurnosti i održavanja reda u zatvoru. Takvo stanje može lako dovesti do visoke razine stresa kod osoblja i njegovog preranog gubljenja volje za rad, a takva situacija može pogoršati napetost svojstvenu svakoj zatvorskoj sredini.

Nasilje među zatvorenicima

27. Dužnost brinuti za njih koju osoblje ima prema osobama u svojoj nadležnosti obuhvaća i odgovornost da ih se zaštiti od drugih zatvorenika koji im žele nauditi. Zapravo, nasilni incidenti među zatvorenicima redovita su pojava u svim zatvorskim sustavima; oni obuhvaćaju širok raspon pojava, od suptilnih oblika maltretiranja do otvorenog zastrašivanja i ozbiljnih tjelesnih napada.

Rješavanje fenomena nasilja među zatvorenicima traži da zatvorsko osoblje bude u položaju, uključujući i njihovu dovoljnu zastupljenost, da na odgovarajući način ostvaruje svoje ovlasti i nadzorne zadatke. Zatvorsko osoblje mora biti spremno uočiti znakove problema te biti i odlučno i primjereno obučeno za interveniranje u slučaju potrebe. Postojanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika, koje se temelji na idejama sigurnog zatvora i brige, odlučujući je čimbenik u ovom kontekstu; to će uvelike ovisiti o tome ima li osoblje odgovarajuće interpersonalne komunikacijske vještine. Nadalje, uprava mora biti potpuno spremna podržati osoblje u ostvarivanju njegove nadležnosti. Mogu biti potrebne i posebne sigurnosne mjere prilagođene određenim značajkama nastalog stanja (uključujući učinkovite postupke pretresa); no, takve mjere mogu biti samo dopuna gore navedenim temeljnim zahtjevima. Osim toga, zatvorski sustav se treba pozabaviti pitanjem primjerenog razvrstavanja i raspoređivanja zatvorenika.

Zatvorenici osumnjičeni ili osuđeni za seksualna djela izloženi su posebno visokom riziku napada od strane drugih zatvorenika. Spriječavanje takvih djela uvijek će predstavljati težak izazov. Rješenje koje se često primjenjuje jest odvajanje tih zatvorenika od ostale zatvorske populacije. Ovi zatvorenici, međutim, mogu platiti visoku cijenu za svoju – razmjernu – sigurnost, u obliku osjetno ograničenijih programa aktivnosti od onih koji su raspoloživi u uobičajenom zatvorskom režimu. Drugi je pristup razmještanje zatvorenika osumnjičenih ili osuđenih za seksualne prijestupe po cijelom zatvoru. Da bi takav pristup uspio, potrebno je zajamčiti neophodno okruženje za odgovarajuću integraciju takvih zatvorenika u blokove običnih ćelija; konkretno, zatvorsko osoblje mora biti iskreno opredijeljeno odlučno reagirati na bilo kakve znakove neprijateljstva ili proganjanja. Treći pristup se može sastojati od premještanja zatvorenika u drugi zatvor, uz mjere čiji je cilj ne otkriti prirodu njihovog prijestupa. Svaki od ovih pristupa ima prednosti i nedostatke, i CPT ne nastoji dati prednost određenom pristupu nauštrb drugog. Odluka o izboru pristupa uglavnom će ovisiti o određenim okolnostima svakog slučaja.

Pretrpanost zatvora

28. Pojava pretrpanosti zatvora i dalje muči zatvorske ustanove u Europi te ozbiljno narušava napore da se poboljšaju zatvorski uvjeti. Negativni učinci pretrpanosti zatvora već su iznijeti u prethodnim Općim izvješćima.¹ Budući da se opseg djelovanja CPT-a proširio na cijeli europski kontinent, Odbor je naišao na visoke stope lišavanja slobode i uslijed toga na veliku pretrpanost zatvora. Činjenica da država zatvara tako mnogo svojih građana ne može se uvjerljivo objasniti visokom stopom kriminaliteta; za to je sigurno djelomično odgovoran opći stav pripadnika tijela za provedbu zakona i pravosuđa.

U takvim uvjetima, povećanje financijskih sredstava za zatvorski sustav neće ponuditi rješenje. Umjesto toga, potrebno je preispitati postojeći zakon i praksu koji se odnose na pritvor tijekom suđenja do izricanja presude kao i na raspon mogućnosti izricanja kazne bez lišenja slobode. Upravo se ovakav pristup zagovara u Preporuci br. R (99) 22 Odbora ministara o pretrpanosti zatvora i porastu zatvorske populacije. CPT se iskreno nada da će države članice primjenjivati načela izložena u tom važnom tekstu; primjena ove Preporuke zaslužuje pozoran monitoring Vijeća Europe.

¹ 2. Opće izvješće - CPT/Inf (92) 3, stavak 4. I 7. Opće izvješće – CPT/Inf (97) 10, stavci 12.-15.

Spavaonice velikog kapaciteta

29. U nizu zemalja koje je posjetio CPT, osobito u srednjoj i istočnoj Europi, zatvorenici su često smješteni u spavaonicama velikog kapaciteta koje sadrže sve ili većinu onoga što zatvorenici svakodnevno koriste, kao što su prostorije za spavanje i dnevne aktivnosti te sanitarni čvorovi. CPT ima primjedbe na samo načelo takvog smještaja u zatvorima zatvorenog tipa, posebno kada se ustanovi, što je čest slučaj, da zatvorenici u takvim spavaonicama borave u iznimno pretrpanim i nezdravim uvjetima. Nema dvojbe, razni čimbenici – uključujući i one kulturne naravi – utječu na to da neke zemlje osiguravaju smještaj za više osoba umjesto pojedinačnih ćelija. Međutim, malo se toga može reći u korist – a mnogo toga protiv – organizacije u kojoj desetine zatvorenika žive i spavaju u zajedničkoj spavaonici.

Spavaonice velikog kapaciteta neizbježno podrazumijevaju nepostojanje privatnosti u svakodnevnom životu zatvorenika. Štoviše, visok je rizik od zastrašivanja i nasilja. Ovakav način smještaja može potaknuti razvoj prijestupničkih potkultura i olakšati održavanje povezanosti zločinačkih organizacija. Može i iznimno otežati, čak i onemogućiti, propisan nadzor osoblja; točnije, u slučaju nereda u zatvoru, teško je izbjeći vanjske intervencije koje obuhvaćaju primjenu znatne sile. S takvim načinom smještaja, odgovarajuće raspoređivanje pojedinačnih zatvorenika, na temelju procjene rizika i procjene od slučaja do slučaja, također postaje gotovo nemoguće. Svi ti problemi postaju još teži kada je broj zatvorenih osoba znatno iznad uobičajenog kapaciteta zatvora; nadalje, u takvoj situaciji preopterećenost zajedničkih sredstava, kao što su umivaonici ili zahodi, te nedostatan provjetravanje za tako mnogo osoba često će dovesti do nastanka neprihvatljivih uvjeta.

Ipak, CPT mora naglasiti da zamjena spavaonica velikog kapaciteta manjim prostorijama mora biti praćena mjerama koje osiguravaju da se zatvorenici odgovarajući dio dana bave raznolikim korisnim aktivnostima izvan prostorije u kojoj borave.

Pristup prirodnom svjetlu i svježem zraku

30. CPT često nalazi predmete, kao što su metalni kapci, žaluzine ili ploče pričvršćene uz prozore ćelije koje zatvorenicima sprječavaju pristup prirodnom svjetlu i priječe ulazak svježeg zraka u prostoriju. Oni su posebno uobičajeni u objektima u kojima se nalaze zatvorenici koji čekaju suđenje. CPT u potpunosti prihvaća da su u slučaju određenih zatvorenika potrebne određene sigurnosne mjere kako bi se spriječio rizik od tajnih dogovora i/ili kriminalnih aktivnosti. Međutim, nametanje mjera ove vrste treba biti iznimka, a ne pravilo. To znači da mjerodavne vlasti moraju preispitati slučaj svakog zatvorenika kako bi utvrdile jesu li posebne sigurnosne mjere zaista opravdane u njegovom/njezinom slučaju. Nadalje, čak i kada su takve mjere potrebne, one nikada ne smiju značiti sprječavanje zatvorenikovog pristupa prirodnom svjetlu i svježem zraku. To su temeljni životni uvjeti na koje svaki zatvorenik ima pravo; štoviše, nepostojanje tih elemenata stvara uvjete koji pogoduju širenju bolesti, posebno tuberkuloze.

CPT uviđa da osiguranje pristojnih životnih uvjeta u zatvorskim objektima može biti vrlo skupo, te da njihovo poboljšanje u mnogim zemljama priječi nedostatak sredstava. Ipak, uklanjanje predmeta koji blokiraju zatvorske prozore (i stavljanje alternativnih sigurnosnih predmeta odgovarajućeg izgleda u onim iznimnim slučajevima gdje je to potrebno) ne bi trebalo značiti velika ulaganja, dok bi istodobno bilo vrlo korisno za sve strane.

Prenosive bolesti

31. Širenje prenosivih bolesti, posebno tuberkuloze, hepatitisa i HIV-a/AIDS-a, postalo je glavno pitanje javno-zdravstvene zaštite u nizu europskih zemalja. Iako pogađaju cjelokupno stanovništvo, ove su se bolesti pojavile kao dramatičan problem u nekim zatvorskim sustavima. S tim u vezi, CPT je u više navrata morao izraziti ozbiljnu zabrinutost zbog neodgovarajućih mjera koje se poduzimaju radi rješavanja tog problema. Nadalje, utvrđeno je da su materijalni uvjeti u kojima se drže zatvorenici često takvi da samo pogoduju širenju tih bolesti.

CPT je svjestan da se u razdobljima gospodarskih poteškoća – kakve su danas prisutne u mnogim zemljama koje posjećuje CPT – neke stvari moraju žrtvovati, uključujući i zatvorske sustave. Međutim, bez obzira na poteškoće u određenom trenutku, čin lišavanja osobe slobode uvijek podrazumijeva obvezu brige za nju koja zahtijeva učinkovite metode prevencije, kontrole i liječenja. Poštivanje te obveze od strane javnih vlasti tim je važnije ukoliko je riječ o brizi za te osobe zbog liječenja bolesti opasnih po život.

Primjena suvremenih metoda kontrole, redovito snabdijevanje lijekovima i drugim materijalom, dostupnost osoblja koje osigurava da zatvorenici uzimaju propisane lijekove u pravilnim dozama i u pravilnim razmacima, te omogućavanje posebne ishrane u slučaju potrebe, predstavljaju neophodne elemente učinkovite strategije za suzbijanje gore navedenih bolesti i pružanje odgovarajuće njege tim zatvorenicima. Slično tome, materijalni uvjeti smještaja zatvorenika s prenosivim bolestima moraju pogodovati poboljšanju njihova zdravlja; osim prirodnog svjetla i dobre prozračenosti, mora postojati i zadovoljavajuća higijena, kao i nepretrpanost kapaciteta.

Nadalje, navedeni zatvorenici ne trebaju biti odvojeni od ostale zatvorske populacije, osim ako to nije strogo potrebno iz medicinskih ili drugih razloga. S tim u vezi, CPT želi osobito naglasiti da ne postoji medicinsko opravdanje za odvajanje zatvorenika samo zbog toga što su HIV-pozitivni.

Kako bi se raspršile zablude o ovim pitanjima, neophodno je da državne vlasti osiguraju program potpune edukacije o prenosivim bolestima i za zatvorenike i za zatvorsko osoblje. Program treba obuhvatiti načine prijenosa i sredstva zaštite, kao i primjenu odgovarajućih preventivnih mjera. Konkretno, potrebno je objasniti rizike od zaraze HIV-om ili hepatitisom B/C seksualnim kontaktima i intravenoznim uzimanjem droge, te objasniti ulogu tjelesnih tekućina kao prijenosnika virusa HIV-a i hepatitisa.

Potrebno je naglasiti i da je neophodno osigurati odgovarajuće informacije i savjete prije i – u slučaju pozitivnog rezultata – nakon svake kontrole. Nadalje, neophodno je da informacije o pacijentu budu zaštićene liječničkom povjerljivošću. U načelu, bilo kakve intervencije u ovom području trebaju se temeljiti na pristanku osoba o kojima je riječ.

Osim toga, kako bi nadzor gore navedenih bolesti bio djelotvoran, sva ministarstva i agencije koji su aktivni u ovom području u određenoj zemlji moraju osigurati najbolju moguću koordinaciju svojih aktivnosti. U tom pogledu, CPT želi naglasiti da se nakon puštanja iz zatvora mora zajamčiti nastavak liječenja.²

² Vidjeti također "Zdravstvene usluge u zatvorima", pod "prenosive bolesti".

Odjeli visoke sigurnosti

32. U svakoj zemlji postoji određeni broj zatvorenika za koje se smatra da predstavljaju posebno visok sigurnosni rizik te stoga zahtijevaju posebne zatvorske uvjete. Dojam o visokom sigurnosnom riziku takvih zatvorenika može proistjecati iz naravi kaznenog djela koje su počinili, načina na koji reaguju na ograničenja života u zatvoru, ili njihovog psihološkog/psihijatrijskog profila. Ova skupina zatvorenika predstavlja (ili bi barem trebala predstavljati, ako klasifikacijski sustav zadovoljavajuće funkcionira) vrlo mali dio ukupne zatvorske populacije. Ta je skupina, međutim, posebno važna za CPT, jer potreba za poduzimanjem iznimnih mjera prema takvim zatvorenicima donosi veći rizik nečovječnog postupanja.

Zatvorenici koji predstavljaju posebno visok sigurnosni rizik trebaju, u okviru svojih prostorija, imati razmjerno lagan režim kao kompenzaciju za stroge uvjete zatočeništva. Konkretno, treba im omogućiti susretanje s drugim zatvorenicima u odjelu i dati im veliku mogućnost izbora aktivnosti. Potrebno je poduzeti posebne napore kako bi se razvila dobra interna atmosfera u odjelima visoke sigurnosti. Cilj treba biti izgradnja pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika. To je u interesu ne samo čovječnog postupanja prema osobama koje borave u odjelu, nego i održavanja učinkovitog nadzora i sigurnosti, kao i sigurnosti osoblja.

Postojanje zadovoljavajućeg programa aktivnosti jednako je važno – ako ne i važnije – u odjelu visoke sigurnosti nego u običnom. Takav program može uvelike pridonijeti neutraliziranju štetnih posljedica života u izoliranom odjelu na osobnost zatvorenika. Ponuđene aktivnosti trebaju biti što raznolikije (obrazovanje, sport, aktivnosti prema njihovom zvanju, itd.). Posebno kada su u pitanju radne aktivnosti, jasno je da sigurnosno razlozi mogu isključiti brojne vrste rada koji postoje u običnim zatvorskim odjelima. Ipak, to ne znači da se zatvorenicima treba nuditi samo monoton posao.

Podrazumijeva se da zatvorenici ne budu podvrgnuti posebnom sigurnosnom režimu dulje nego što to iziskuje rizik koji predstavljaju. To zahtijeva redovito preispitivanje odluka o raspoređivanju zatvorenika. Takvo preispitivanje uvijek se treba temeljiti na stalnoj procjeni pojedinačnog zatvorenika od strane osoblja koje je posebno obučeno za takvu procjenu. Osim toga, zatvorenici trebaju u što većoj mjeri biti u potpunosti obaviješteni o razlozima svog raspoređivanja i, ako je potrebno, obnavljanja mjere; to će im, među ostalim, omogućiti da djelotvorno koriste pravna sredstva za osporavanje takve mjere.

Osobe osuđene na doživotnu kaznu zatvora i druge dugotrajne kazne

33. U mnogim europskim zemljama raste broj zatvorenika osuđenih na doživotnu kaznu zatvora i druge dugotrajne kazne. Tijekom nekih posjeta CPT je ustanovio da stanje takvih zatvorenika nije ni izdaleka zadovoljavajuće u smislu materijalnih uvjeta, aktivnosti i mogućnosti za ljudski kontakt. Nadalje, mnogi takvi zatvorenici podvrgnuti su posebnim ograničenjima koja mogu pogoršati štetne učinke dugotrajnog zatvora; primjeri takvih ograničenja su trajno razdvajanje od ostale zatvorske populacije, stavljanje lisica uvijek kada se zatvorenik izvodi iz ćelije, zabrana komuniciranja s drugim zatvorenicima, i ograničeno pravo posjeta. CPT ne uviđa opravdanje za opću primjenu ograničenja na sve zatvorenike s određenom vrstom kazne, a da se pritom ne razmotri individualni rizik koji takvi zatvorenici predstavljaju (ili ne predstavljaju).

Dugotrajni zatvor može imati niz desocijalizirajućih učinaka na zatvorenike. Osim što postaju institucionalizirani, zatvorenici osuđeni na dugotrajnu kaznu zatvora mogu doživjeti niz psiholoških problema (uključujući gubitak samopouzdanja i socijalnih vještina), te imati tendenciju sve većeg udaljavanja od društva, u koje će se gotovo svi jednog dana vratiti. Prema mišljenju CPT-a, režimi za zatvorenike koji izdržavaju dugotrajnu kaznu zatvora trebaju nastojati kompenzirati te učinke na pozitivan i proaktivan način.

Ovi zatvorenici trebaju imati pristup cijelom nizu raznovrsnih korisnih aktivnosti (rad, po mogućnosti prema njihovom zvanju; obrazovanje; sport; rekreacija/druženje). Osim toga, potrebno im je osigurati određenu mjeru slobode izbora načina na koji će provoditi vrijeme, čime se njeguje osjećaj autonomije i osobne odgovornosti. Potrebno je poduzeti dodatne korake kako bi se osmislio njihov boravak u zatvoru; konkretno, individualizirani planovi za zatvorenike i odgovarajuća psihosocijalna potpora važni su elementi koji pomažu tim zatvorenicima da se pomire sa služenjem kazne i pripreme za puštanje na slobodu kada za to dođe vrijeme. Također, negativni učinci institucionalizacije na zatvorenike koji izdržavaju dugotrajnu kaznu zatvora bit će manje izraženi i oni će biti bolje pripremljeni za puštanje na slobodu, ako im se omogući djelotvorno održavanje kontakta s vanjskim svijetom.